

Ana Kržišnik Blažica, 18. 2. 2015

Gledališče ti lahko da veliko svobode, če si jo vzameš

SNG Nova Gorica, Jan Cvitkovič OTROCI ADAMA IN EVE, režija Jan Cvitkovič, premiera 18. februar 2015.

DELITE NA | NATISNI

Jan Cvitkovič / Foto: Arhiv **SNG NG**

Jan Cvitkovič (1966), slovenski filmski in televizijski režiser, scenarist in arheolog, je leta 1995 napisal svoj prvi scenarij *Rop stoletja*, s katerem je osvojil Grossmanovo nagrado, najvišjo slovensko nagrado za scenarij. Nadaljeval je s pisanjem scenarijev za televizijo; napisal je scenarij za film *V leri* (1999), kjer je odigral tudi glavno vlogo, ker pač niso našli drugega igralca. Za to vlogo je dobil več nagrad. Njegov prvi film *Kruh in mleko* (2001) je bil najprej mišljen kot kratki film, potem pa je nastal

celovečerec. Prepričal je beneško žirijo, dobil leva prihodnosti za najboljši debitantski film in še več drugih nagrad. Nato je pisal scenarije in režiral več kratkih filmov – *Srce je kos mesa* (2003), *Vem* (2008), *To je zemlja, brat moj* (2009), *Sto psov* (2012), *Bil sem otrok* (*Venice 70: Future Reloaded*, 2013) – in še celovečerne *Odgrobadogroba* (2005), *Arheo* (2011) in zadnji film, ki je še v postprodukciji, *Šiška Deluxe*. Je tudi poet: izdal je zbirko *Lačna žival* (2008).

Prvič delaš v gledališču. Kako se znajdeš? Kako se imaš?

Zelo dobro se počutim. Res. Že nekaj časa sem imel to željo. In se je pač zgodilo, da se je zgodilo. Počutim se dobro, počutim se varno, počutim se svobodno. Gledališče ti lahko da veliko svobode, če si jo vzameš. Veliko več kot film. To mi je fajn.

Zakaj?

Zato ker, kot prvo, vsak dan hodimo na vaje v eno tako jazbino, kjer vedno veš, kako bo, oziroma pri filmu ne veš, kako bo, vsak dan, ko se zbudiš. Enkrat je nad štirideset, enkrat minus dvajset in tako naprej. Tu ni tako. Ko prideš na vaje, je, kot bi prišel v maternico, kjer se ti praktično ne more nič zgoditi. Izjemen občutek varnosti.

Zakaj in kako si si pravzaprav zaželel gledališča? Kaj ti pomeni gledališče – v konstelaciji s filmom?

Ne razmišljam na ta način. Vedno sem menjal medije. Najprej sem pisal neke pesmi, ko sem bil še mlajši, pa potem nisem več pisal pesmi, pa potem sem delal skulpture, pa potem jih nisem več delal, pa potem sem delal arheologijo, pa je nisem več delal, pa sem pisal scenarije za film, pa jih nisem več pisal, pa sem igral, pa nisem več igral, pa sem režiral filme, pa nisem več režiral filmov ... in zdaj je pač prišlo nekako normalno na vrsto še gledališče. Mislim, če delaš umetnost, delaš vedno isto stvar, samo sredstva so druga, orodja so druga. Tako da to ni toliko pomembno.

Foto: **SNG Nova Gorica**/Foto atelje Pavšič Zavadlav

S filma si pripeljal stalno jedro ekipe, na katero si navajen, s katero si delal že prej: Nataša Burger, Vasja Kokelj, Polonca Valentinčič, Primož Oberžan. Kaj je zate posebnega pri tej ekipi? In kako sodeluješ z gledališko ekipo, pri kateri so nekateri sodelavci že vnaprej določeni? Kaj to pomeni za avtorski projekt, kot je ta?

Jaz vedno držim neko jedro, ki se sčasoma tudi menja. Se pravi, vedno obstaja jedro sodelavcev, ki jih vlečem naprej. Nekateri od njih se osujejo, pridejo novi, ampak na vsakem projektu so nekateri, ki so bili že pri prejšnjem projektu. Kar se tiče novih ljudi, s katerimi sem zdaj začel delat: pravzaprav sem ugotovil zelo preprosto stvar. Glavno režiserjevo delo ni toliko avtorsko, kot ljudje mislijo, ampak je še bolj pomembno to, da vključi v delo vse ljudi, ki so vključeni v proces. Zmotivirat ljudi, ki jih nisi še nikoli videl, je na nek način zelo enostavno. Vanje moraš a priori verjet in moraš znat v njih vzbudit željo po delu pri stvari, ki jo pač delaš. V njih moraš vzbudit kreativnost, jim dat zaupanje, občutek, ki pa mora bit pravi, resen, da lahko od sebe dajo več, kakor oni sami mislijo, da lahko dajo. Dostikrat človek opravlja neko delo trideset let pa mu je že dolgočasno in če mu daš občutek, da lahko naredi nekaj več, potem bo to tudi naredil. Tako delam pri filmu, tako delam povsod. V gledališču je tipičen primer delo s tonci. Jaz sem jim a priori zaupal, čeprav nisem vedel, kakšni so. Dal sem jim počet kreativne stvari, dal sem jim snemat tone, glasove, zvoke po hiši, ki jih bom

tudi uporabil v predstavi. In dečkom se je utrgalo. Dečki so ratali živali, mašine. Delajo stvari, ki so odlične. Začutil pa sem, da tega ne delajo prav pogosto. In ravno zaradi tega je fajn. To je delo režiserja.

Delo na tem projektu se ni začelo, kot smo pri nas sicer vajeni, z branjem besedila, ampak s pripravo igralcev na vaje, ki jo je vodila Nataša Burger. Takšne priprave z Natašo prakticirata tudi pri filmih. Za kakšno »metodo« gre?

To je metoda, ki se je držimo vsa ta leta. Ko smo delali prvi film, *V leri*, to je bilo leta 1999, smo pač videli, da rabimo nek sistem vpeljave, ne samo igralcev, ampak vseh vpetih v projekt. Rabimo skupno energijo, iz katere se lahko razvije film – pa ne samo film, katerikoli projekt – kar je meni povsem logično. Zame osebno ni logično, če dobiš kar tekst v roke pa imaš potem bralne vaje. Nekomu drugemu to mogoče uspeva, meni ne. Jaz vedno vidim film, ali predstavo, kot veliko žival, organizem, v katerega se moramo vsi vkomponirati. In to se pač da narediti, kar se mene tiče, samo skozi cel proces vaj, priprav, sproščanj, odpiranj vsakega človeka posebej. V ta proces skušam zajet tudi ljudi, ki so v ozadju, recimo scenski delavci, kdorkoli, ki je udeležen v procesu. Zdi se mi pomembno, da začnemo zares delat šele takrat, ko vsi padejo noter. Če samo enega pustiš izven tega kroga, izven tega organizma, je narobe. Spomnim se, ko sem delal film *Odgrobadogroba*, sem zaznal, da lahko gremo snemat šele, ko sem videl, da je zapaljen tudi agregatist. To je pač tip, ki cele dneve sedi za kamionom in samo trikrat na noč zakurbila agregat. Ko se on napali, lahko snemamo.

Kako pa si napalil agregatista?

Včasih sem šel mimo njega pa sem rekel, kako je, a je v redu, in včasih sem celo vprašal, kaj si on misli, na primer. Tako da ni on pač eno levo smetalo tam, ampak kar naenkrat postane tudi on del projekta.

Foto: **SNG Nova Gorica**/Foto atelje Pavšič Zavadlav

Predenj smo se lotili vaj in improvizacij, je nastalo tvoje besedilo *Otroci Adama in Eve*. Kako je nastalo?

Ma, ne vem. Odkar sem začel razmišljat o gledališču, sem imel najprej v glavi, kaj ne bi hotel. Kaj ne bi hotel, ne kaj bi hotel. Vem, da že od nekdaj nisem maral neskončnih blebetanj pa prerekanj pa kričanj pa jokanja na odru. To je bilo prvo, kar sem vedel. In potem sem že vedel, kaj pa bi hotel. In je bilo spet isto kot pri filmu. Hotel bi pač nekaj, kar me fascinira, najprej mene kot gledalca. To je stvar, ki je ne znam izrazit, ampak hotel bi, da me nekam ponese, v neko polje, ki je, recimo, če banalno govorim, polje med vsakdanjo realnostjo in božanskim, vseobsegajočim. To vmesno polje, se mi zdi, je polje, ki naj bi ga umetnost pokrivala – oziroma umetnost naj bi omogočala prehod med tema dvema poljema. In ker nisem natančno vedel, kako to doseč, sem si postavil ogrodje, ki je baziralo na stvareh, ki sem jih že naredil, na mojih prejšnjih delih, iz poezije, iz mojih tekstov, iz enega mojega kratkega filma in tako naprej. To ogrodje sem si postavil zaradi lastne varnosti. Potem, ko so se stvari začele razvijati, sem ugotovil, da lahko to vedno bolj opuščam. In zdaj vedno bolj delamo nek nov svet, zapuščamo svojo bazo. Zdaj gremo že na luno, kot Američani, takrat v šestdesetih. Če so sploh šli.

Se pravi, v gledališču ne maraš, da se toliko govori – sploh nekaj, kar

je nekdo že prej napisal. Tvoji filmi tudi postajajo vedno bolj »nemi«. Čeprav v naši predstavi zdaj na koncu koncev precej govorimo. Precej je pa tudi telesne akcije, giba, glasbe in raznih zvokov. Kaj ti torej pomeni beseda na odru, ali pa v filmu? Oziroma, še, kako se tebi poraja dialog, ko ga pišeš, in kako vidiš dialoge igralcev v naši predstavi – te, ki so jih z improvizacijo ustvarili sami?

Ne vem. V tej predstavi so med drugim igralci ustvarili dialoge, scene, ki so fenomenalni. Ustvarili so dialoge, za katere niti sami niso vedeli, da jih imajo v sebi. Ampak to zaradi teh vaj, ki so jih popolnoma sprostile, jim razbile racionalni okov, ki ga ima človek okoli sebe. Prišli so do stopnje – ne da so ugotovili, ampak zgodilo se jim je – ko jim ni treba več opisno govorit. Ni jim treba več opisovat stanj. Besede so začele same letet iz njih. V bistvu so začele besede, dialogi in monologi tvorit tretjo realnost, tretjo dimenzijo, nadrealnost, ki je na prvi pogled težko berljiva, ampak če je pravilno izvedena, gledalcu izjemno natančno govori, kaj se v ljudeh dogaja. Tudi če pogledaš v realnem življenju, ne govorimo direktno, kako se počutimo, ampak govorimo kar nekaj. Besede ne odražajo vedno tega, kar se dogaja v človeku. Zato v bistvu ne maram klasičnih tekstov. To je grdo reč, ampak dolgočasni so mi teksti, ki jih ljudje govorijo kar tako. V bistvu se mi je zgodilo isto kot v filmu. Ko sem začel delat filme, sem v nekem momentu ugotovil, da to rad delam tudi zato, ker so mi filmi, ki sem jih gledal, postali preveč nezanimivi, dolgočasni. To se sliši malo egocentrično, ampak tako je pač bilo. In pri gledališču je zelo podobno. Seveda sem videl že zelo dobre gledališke igre, ampak zanimalo me je pač, kako je, če to naredim jaz. V bistvu sem ugotovil, da imam rad neznana polja, neznane prostore. Rad počnem stvari, ki jih ne znam. Recimo, v nekem trenutku sem dobil idejo, da bi v hiši na Krasu rad imel kamnit umivalnik, in sem se odločil, da ga bom naredil sam. Našel sem velik blok kamna in začel klesat. Nisem imel pojma o klesanju kamna. In sem klesal dva meseca in je šlo res počasi. Potem je prišel mimo sosed, en stari, in je rekel, kaj ti delaš, in sem rekel, da klešem kamen, za umivalnik. In je rekel, pa dobro, pa zakaj si si izbral najbolj trd kamen, kar jih sploh obstaja? In sem rekel, zato, ker nisem vedel, da je najbolj trd. Ampak potem sem pa rekel, če sklešem ta kamen, lahko tudi kakšnega drugega, malo bolj mehkega.

Foto: **SNG Nova Gorica**/Foto atelje Pavšič Zavadlav

Naslov predstave je *Otroci Adama in Eve*. Kako si prišel do tega naslova?

Po navadi meni stvari kar kapnejo v glavo. Ne razmišljam, ne analiziram. Sicer je bil najprej delovni naslov *Fizikalni laboratorij*. Potem mi je pa to nekako šlo ven iz glave in mi je kar naenkrat kapnilo ... mi vsi smo od nekoga otroci, otroci Adama in Eve.

In kaj ti pomenita Adam in Eva?

Nič. Oče, mati, ki imata sina, hčerko. Nič takega. Sinonim za moškega in žensko.

Navdih za to predstavo je bil tudi tvoj film *Sto psov*, v katerem tudi srečamo Adama in Evo in otroka. Ali je ta predstava neke vrste nadgradnja tega filma, nadaljevanje?

Niti ne. Najprej sem hotel imet delčke filma v predstavi, predvsem zaradi občutka varnosti, ker sem stopal v popolnoma neznano polje. Ampak na koncu ga sploh ne bo v predstavi. Se pravi, izstrelitvena rampa je bila, raketa je že šla, rampa je pa padla dol.

In tema sama, moški in ženska? Očitno je to tema, ki ti ne da miru.

Ta tema se pri meni že nekaj časa vleče. Ampak ne samo moški, ženska. To je tisto, kar sem prej govoril. Mene zanima polje med realnim in božjim. Umetnost kot koridor, ki omogoča prehod med tema dvema poljema. To me zanima.

Za predstavo si izbral štiri like, dve ženski in dva moška. Kdo so ti liki? Kaj je z njimi?

Ko delam stvari, poskušam popolnoma odjebat racio. Popolnoma se ne da, ampak kolikor se pač da. Poskušam se izogniti vnaprej določenim formam, vzorcem, potem, načinom, konstruktom, in začnem kar delat. Kar vidim šuse, šuse, šuse ... Začne se nabirat in potem iz teh šusov, ki so se zgodili, poskušam počasi, počasi, spet skozi neke procese, čimbolj spontane, čimbolj naravne, pustiti, da se zgodi celota. Sebe ne bi rad imel za nekega kreatorja, režiserja, nekega brezveznega egomana, ampak da sem samo tam, da malček frcam stvari, da se proti koncu začnejo počasi sestavljati v celoto, ki je dosti večja in pomembnejša od tega, kar imam jaz v glavi. To se mi zdi izjemno pomembno. V bistvu skušam biti samo medij, ne kreator.

Foto: **SNG Nova Gorica**/Foto atelje Pavšič Zavadlav
Otrok, ki ga poleg Ženske, Moškega in Boga pogosto daješ v zasedbo,

pa tokrat manjka?

Ne, v bistvu ne, ker sem ravno prišel do tega, da bo vsak od teh likov enkrat v predstavi rekel, »bil sem otrok«. Se pravi, ti štirje so bivši otroci. Štirje bivši otroci.

V predstavi in v tvojih zadnjih kratkih filmih (*Vem, To je zemlja, brat moj, Arheo, Sto psov, Bil sem otrok – Venezia 70 Future Reloaded*) je očitno spraševanje o tem življenju, o rojstvu in o smrti, o bivanju na tem planetu. Kako dojemaš svet, življenje, vesolje?

Se mi zdi, da vedno bolj enostavno. Da si postavljam vedno manj vprašanj, kar mi je super. Nekako dovolim, da kar je. Pa si dovolim, da kar sem. In odkar sem si začel dovoljevat, da kar sem, se prvič v življenju počutim normalno. Nimam nobenih hudih želja. »Boh, da je.« Pa tudi če ne bi bilo. In če krepaš, pač krepaš. Saj ni važno. Ne rečem, da ne bom čez pol leta spet depresiven, ker dostikrat je tako, da ugotoviš, da nisi postal pameten za dolgo, ampak samo za določen čas. Ampak zdaj je pač tako. Ugotovil sem tudi, da moram delat na polno – delam predstavo, tri filme, dva kratka, en celovečeren, delam na bajti – to je edini recept zame. Ne da bi zdaj to delal ne vem koliko časa, ampak zdaj, odkar delam tako, nisem naredil nobene večje pizdarije, kar je zame ekstremen dosežek.

Otroci Adama in Eve je tudi predstava o občutkih globoke izkoreninjenosti iz zemeljskega življenja oziroma življenja na tem svetu. Ne maraš tega sveta? Se v njem ne počutiš doma?

V resnici ne. V resnici že od malega nisem imel občutka, da je ta svet moj. Ampak je pa toliko slajša sekunda, ko se ti zgodi, da je. Zmeraj mi je bilo odbito gledat srečne ljudi. Kot da bi gledal invazijo z drugega planeta. Nisem razumel, kako je to sploh možno. Ampak tako pač je. Ljudje smo si različni. Eni se rodijo srečni, eni nesrečni. Jaz sem imel v življenju vedno kak problem. Imel sem približno tri leta, ko sem začel zehat. Zehal sem dobesedno od jutra do večera. In ko je moja mama videla, da je to šlo čez vse meje, me je začela vozit k zdravniku. In na koncu je zdravnik rekel, da je treba počakati, da bo minilo. In potem je čez kakšno leto minilo. Dolgčas mi je bilo že kot otroku. Zdaj je boljše.

Zdi se mi tudi, kot da se tvoje zgodbe dogajajo na koncu sveta, kjer

skoraj ni več ljudi, v atmosferi neke apokalipse, praznine, zapuščenosti. Ali je to vizija tega planeta?

Ne. Nimam nobene vizije. Imam samo rad zmanjšano število osebkov v polju svoje pozornosti. Nerad mislim na množico, nerad pišem o množici, slabo se počutim v njej, tako da so mi eden, dva ali trije čisto zadosti. Tako tudi vidiš njihov odnos do vsega ostalega. Dovolj ljudi se ukvarja s politiko, z odnosom med posameznikom in množico, ampak mene ni to nikoli fasciniralo. Tudi v umetnosti ne. Zame politični aktivizem nima nobene zveze z umetnostjo. Čeprav tudi to mora bit. To je pač odvisno od tega, kako človek živi. Jaz sem imel vedno svoj svet, mogoče zato, ker sem začel zelo zgodaj brat. Nekaj sem bil bolan, imel sem mumps, in tako sem začel brat. In si ustvarjat svoje svetove. Ko sem prišel v prvi razred, smo se učili a b c č, jaz sem pa že bral knjige. In potem mi je bilo pač malo dolgčas tistih prvih šest let. Zato sem bil vsak dan v knjižnici. Knjižničarke so vedele mojo številko na pamet. Potem, enkrat, ko sem bil že na faksu, pet let po tem, sem prišel spet v knjižnico in sem hotel povedat svojo številko, ampak je knjižničarka rekla, da ve mojo številko. Tako sem se tudi naučil delat filme. Toliko knjig sem prebral in si iz njih v glavi ustvaril toliko filmov, da sem vse vedel, tudi če nisem hodil v nobeno filmsko šolo.

Foto: **SNG Nova Gorica**/Foto atelje Pavšič Zavadlav

Na vajah smo ugotovili, da imamo kar naenkrat ogromno povedati o smrti. Kaj je zate torej smrt, ali pa rojstvo?

Ravno to je to. Mi a priori smatramo smrt kot veliko tragedijo, kar je po mojem ekstremna napaka. Zato, ker smo se odtujili od smrti in tudi od rojstva. Življenje je pač neka daljica, ki poteka od točke A do točke B. Ena točka je rojstvo, druga smrt. To sta dve najbolj pomembni identifikacijski točki v življenju. In mi v tem obdobju skrivamo in A in B. Se pravi, ko ženske rojevajo, grejo roditi v bolnico, skrijejo jih, nihče več ne vidi rojstva otroka. S smrtjo je pa še bolj radikalno. Umirajočih sploh ne sprejemamo, skrivamo jih. Praktično je nemogoče, da bi pustili starejšega umirajočega doma, pa da bi otroci gledali, kako umre. Ker smo vcepili drug drugemu v glavo, da je to grozno. Zakaj je tragično, če kdo umre, če pa vsi vemo, da bomo vsi umrli? In ker smo iz konteksta življenja iztrgali dve ključni točki tega življenja, je posledično tudi normalno, da je ta vmesni čas negotov, da visi v zraku, ker ni definiran. Ker se bojimo rojstva in smrti, ni čudno, da se bojimo tudi vsega vmes, življenja. Zato mi je po svoje odštekano, če mi nekdo reče, da če se ukvarjam s smrtjo, je to tragedija. Mislim, da v tej predstavi poskušamo celo demistificirati smrt. Na nek način delamo štos iz smrti. Jaz mislim, da če je človek – lahko je bit pameten, ko še nismo na tej točki – sposoben normalno umreti, je to veliko. V tem hipu bi jaz recimo lahko umrl, se mi zdi, vem pa ne, ker ne moreš nikoli vedeti. Svojo smrt sem že podoživel. Dvakrat. Totalna odrešitev. Mir. In kar je bilo najbolj zanimivo, je bilo olajšanje, da nimam nič več z nobenim. Nobenega nimam rad, noben me nima rad. Nobene emotivne zveze. Popolna svoboda. Nič. Bilo je vrhunsko, kar je čisto logično. Naša emotivna stanja so to, kar nas jebe. In mi to glorificiramo. Jaz te ljubim, ti mene ljubiš, ne smeš me nehat ljubiti, ti si moj otrok, ne me pustiti, ti ne moreš brez mene ... to je ego. Pojavne oblike so različne. Ne vem, ali je pa to samo ena faza.

Kako bi torej na kratko povzel bistvo predstave?

Kratko potovanje skozi življenje v smrt in spet v življenje. Brez pretiranega strahu. Ali, kot je približno rekel mali Teddy v **Salingerjevi** zgodbi: Adam je pojedel jabolko. V njem sta bila logika in intelektualizem. To je vse. Vso to navlako moraš izbruhati, če hočeš videti stvari take kot so v resnici.

Na začetku besedila si zapisal: Posvečeno vsem, ki so nas rodili. Ali je to zahvala ali je mišljeno bolj ironično?

Zahvala. To je taka preprosta zahvala. Oni so marsikaj zajebali, mi bomo

marsikaj zajebali, tako da se je treba pač zahvalit. To je to.

Povezava: Gledališki list uprizoritve (PDF / 2582 Kb)